

УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2019.65-2.3>**С. А. Волошинов**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри інноваційних технологій та технічних засобів судноводіння
Херсонської державної морської академії

СУЧАСНІ МОДЕЛІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МОРСЬКИХ СПЕЦІАЛІСТІВ

Статтю присвячено аналізу сучасних моделей професійної підготовки морських спеціалістів, досліджених у працях російських науковців: моделі фундаментальної професійної компетентності морського фахівця, моделі готовності морських фахівців до роботи у критичних і екстремальних умовах професійної діяльності, моніторингу освітнього процесу на основі методологічної єдності системного та «процесного» підходів, організаційно-педагогічної моделі формування професійної інформаційної компетентності фахівця у військово-морському вищому закладі освіти, моделі тренажерних модулів, моделі виховання громадянськості як професійної компетенції, моделі управління якістю підготовки фахівця морського транспорту, рівневої моделі формування фізичної культури майбутніх морських фахівців та іншомовної професійно комунікативної компетентності у морських фахівців, моделі готовності до діяльності в екстремальних ситуаціях. На основі аналізу сучасних моделей професійної підготовки морських спеціалістів у Росії зроблено висновок про відсутність універсальної моделі професійної підготовки морських фахівців. Узагальнено доцільні напрями в моделюванні професійної підготовки морських спеціалістів у закладі вищої освіти, зокрема: спрямованість на формування готовності до самонавчання і самоосвіти, уміння діяти у критичних і екстремальних ситуаціях; орієнтація на постійний моніторинг якості професійної морської освіти; увага до інформаційної складової частини професійної підготовки майбутніх морських фахівців; застосування системи тренажерної підготовки в поєднанні із традиційними методами і засобами професійної системи підготовки фахівців; виховання громадянськості як професійної компетентності; застосування рівневого підходу до формування професійних компетентностей майбутніх морських фахівців; акцент на формуванні в майбутніх морських фахівців готовності до діяльності в екстремальних ситуаціях.

Ключові слова: професійна підготовка, морська освіта, модель професійної підготовки, морські фахівці.

Постановка проблеми. У сучасному швидкозмінному світі професійна підготовка спеціалістів потребує постійного перегляду й оновлення змісту. Вивчення стану вищої професійної морської освіти й узагальнення тенденцій, що впливають на освітні процеси у сфері підготовки морських фахівців, зумовлюють основні напрями реформування системи цієї підготовки. Аналіз сучасних моделей професійної підготовки майбутніх морських фахівців за кордоном, зокрема в Росії, дозволяє виявити ефективні й неефективні засоби вдосконалення морської освіти в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Професійна підготовка спеціалістів різного профілю досліджувалася такими українськими науковцями, як: В. Осадчий [10], Т. Коваль, А. Конох, Л. Суценко й ін. Проблеми професійної підготовки морських фахівців торговельного транспорту висвітлювали М. Барбашев, Ю. Величко, В. Дулін, Д. Корнєєв, С. Лутков. Діяльності окремих навчальних закладів морського профілю присвячено праці А. Борисова, А. Веселова, П. Годлевського, Я. Нагрибельного, Т. Сухової та ін. Окремі аспекти названої проблеми розглядаються в кандидатських і докторських дисертаціях

таких науковців, як: Л. Герганов, Р. Магомадов, М. Рєпін, Є. Скачков, П. Тимченко, О. Цибульська й ін. Дослідженню професійної підготовки морських фахівців за кордоном присвячено наукові доробки таких дослідників, як: М. Макаренко, О. Носовська, А. Кравченко, В. Єфентьева та ін.

Мета статті. Головна мета цієї роботи полягає у здійсненні аналізу на основі наукових досліджень сучасних моделей професійної підготовки морських спеціалістів, розглянутих у працях російських науковців.

Виклад основного матеріалу. З 1998 р. у Росії право на підготовку моряків морські навчальні заклади отримують в Комітеті з безпеки на морі при Міжнародній морській організації. Як зазначає В. Єфентьева, російська система вищої морської освіти має низку переваг порівняно із закордонними, а саме: кожний фахівець регулярно проходить додаткову підготовку, яка систематизує нові вимоги і технології; у процесі навчання студенти отримують не тільки спеціальну підготовку, а й академічну освіту; застосовується «ступінчаста» форма підготовки моряків, яка вважається найбільш перспективною через те, що головною характеристикою фахівця стає не рівень його

сьогоднішніх знань і навичок, а його здатність до самовдосконалення, освоєння нового і професійний досвід адаптації до постійно змінюваних умов роботи [7, с. 12].

Російськими науковцями ґрунтовно досліджено проблеми моделювання професійної підготовки майбутніх морських фахівців. Розглянемо їхні особливості у хронологічній послідовності.

М. Репіним [5] представлено модель фундаментальної професійної компетентності морського фахівця, що визначає успішність діяльності у критичній виробничій ситуації, що спрямована на формування готовності до самонавчання і самоосвіти, уміння діяти у критичних і екстремальних ситуаціях та має такі компоненти: орієнтаційно-мотиваційний – уміння орієнтуватися в ситуації, передбачити наслідки подій, мотивувати свої дії і визначати завдання з нейтралізації або зниження рівня небезпечного впливу; професійно-технічний – достатня підготовка і знання аварійно-рятувальних засобів судна, його пристроїв, наявних технічних можливостей судового устаткування; рефлексивно-психологічний – постійна готовність до активної дії, психологічний настрой у боротьбі за виживання, уміння мобілізувати всі сили в боротьбі за життя, використовувати всі ресурси організму і психіки для виживання; соціально-психологічний – організація колективних дій екіпажу, які забезпечують максимальні можливості щодо стабілізації обстановки або громадського порятунку; креативно-ситуаційний – знання типових схем дій в аварійній ситуації і під час евакуації із судна, досвід здійснення цих дій, уміння переносити увагу на найбільш небезпечний вплив і комплексно протидіяти небезпечним впливам, ухвалювати неординарні й найбільш ефективні рішення. Автор орієнтує свою модель на підготовку морських фахівців до дій у критичних і екстремальних ситуаціях, що є важливою частиною професійної діяльності, проте повністю ця модель не може бути реалізована у професійній підготовці морських фахівців в Україні, тому що має частковий, а не загальний характер.

Зосереджуючись на проблемі якості неперервної професійної підготовки морських спеціалістів в академічному комплексі, В. Єфентьєв [7] розробляє диференціально-інтегральну модель готовності морських фахівців до роботи у критичних, екстремальних умовах професійної діяльності та дискретну модель моніторингу освітнього процесу на основі методологічної єдності системного та «процесного» підходів. Перша модель включає диференціації досвіду у професійних компетенціях, що інтегруються чинниками стійкості і мінливості цілого – професійної готовності. Загальна модель системи управління якістю підготовки фахівців в академії представлена науковцем як багаторівнева ієрархія взаємодіючих систем яко-

сті (академічна, факультетська, кафедральна і навчальної дисципліни). Завдяки такій організації, як показало дослідження, освітня система (система підготовки фахівців) набуває адаптивних властивостей і відповідних їм рівнів самоорганізації та саморозвитку, складність яких адекватна поставленим перед системою цілям, стану зовнішнього і внутрішнього середовища. Як зазначає автор, модель моніторингу якості освітнього процесу в навчальному комплексі «морська академія – морський інститут підвищення кваліфікації – навчально-тренажерний центр», розроблена на основі методологічної єдності системного та «процесного» підходів, дозволяє її практичне використання і в інших інтегрованих навчальних профорієнтованих комплексах (морський коледж – морський ЗВО, морський лицей – морський коледж, морський інститут – морська академія та ін.). В. Єфентьєв у своїй моделі акцентує увагу на проблемі якості неперервної професійної підготовки морських спеціалістів, що для нашого дослідження є лише частиною моделювання професійної підготовки майбутніх морських фахівців.

В. Фадєєва в докторській дисертації [9] пропонує організаційно-педагогічну модель формування професійної інформаційної компетентності фахівця у військово-морському вищому закладі освіти, що визначається динамікою поетапного функціонування освітнього процесу на основі організаційного, логічного і методичного етапів, а також формулюванням змісту, принципів, методів і форм навчання. Особливістю цієї моделі є її прогностичний характер, проектування особистості майбутнього військово-морського фахівця з урахуванням тенденцій науково-технічного та соціального розвитку суспільства. Така модель актуальна у проблематиці нашого дослідження своїм акцентом на інформаційній складовій частині професійної підготовки майбутніх морських фахівців, але спрямованість на підготовку фахівця у військово-морському вищому закладі освіти потребує її інтерпретації.

В. Дуліним побудована модель тренажерних модулів як системний педагогічний засіб формування і розвитку професійного досвіду моряків, що розширює традиційні методи і засоби професійних систем підготовки фахівців. Вона складається з таких блоків, як «навчально-імітаційна і тренажерна база», «предметний зміст курсу навчання», «дидактичні технології». Крім того, до складу «тренажерного середовища» автором включено такі компоненти, як: діяльнісно-індивідуальні методи навчання, взаємодія учнів і морських фахівців-викладачів, методики відпрацювання практичних дій із використанням тренажерних модулів, критерії оцінювання рівня професійної готовності морських фахівців до дій в екстремальних ситуаціях. Також на основі

аналізу використання ефективних форм і методів навчання в різних тренажерних центрах дослідником розроблена модель процесу навчання з курсу «Протипожежна безпека і боротьба з пожежею», де зазначені демонстраційні методи і критерії для оцінювання мінімальних вимог до професійного досвіду морських фахівців з урахуванням їхньої психологічної готовності до дій в екстремальних ситуаціях. На нашу думку, елементи цієї моделі можуть бути застосовані у професійній підготовці майбутніх морських фахівців в Україні в частині організації тренажерної підготовки студентів.

І. Черниковою [2] розроблено модель виховання громадянськості як професійної компетенції з метою формування громадянськості у студентів морських ЗВО як цілісної властивості особистості і компонента процесу. Запропоновану дослідницею структуру моделі виховання громадянськості як педагогічної мети представлено на рис. 1.

Модель цієї дослідниці цікава тому, що розвитку громадянськості морського фахівця в Україні не приділено достатньо уваги. Тому доцільні аспекти виховання громадянськості як професійної компетенції морських фахівців варто включати у процес моделювання професійної підготовки морських фахівців в умовах вітчизняного освітнього процесу.

О. Юмінов [1] у своєму дослідженні запропонував модель управління якістю підготовки фахівця морського транспорту в системі середньої професійної освіти, що містить: принципи управління якістю, зовнішні змінні управління якістю, внутрішні змінні управління якістю, функ-

ції управління, систему менеджменту якості освітнього закладу. Новизна розроблення цієї моделі полягає в тому, що вона має два контури, які взаємодіють: контур забезпечення функціонування системи управління якістю і контур забезпечення її розвитку. Як внутрішні змінні управління якістю підготовки фахівця автор моделі виділив мету та завдання у сфері якості підготовки фахівця, технології (освітні), структуру управління якістю підготовки фахівця, персонал (викладачі, учні, менеджери). Як зовнішні змінні – економічну й політичну обстановку у світі та країні, законодавство в галузі освіти, ринок праці. Серед функцій управління якістю підготовки фахівця виділено планування в області якості підготовки фахівця, організацію управління якістю підготовки фахівця, мотивацію і стимулювання суб'єктів управління якістю підготовки фахівця, контроль якості підготовки фахівця. У моделі система менеджменту якості підготовки фахівця в установі професійної освіти включає стратегію, тактику, політику в області якості підготовки фахівця; організаційну структуру управління якістю підготовки фахівця; систему стимулювання учасників процесу управління якістю підготовки фахівця та систему моніторингу якості підготовки фахівця. Запропонована О. Юміновим модель розрахована на її впровадження в системі середньої професійної освіти для підготовки фахівця морського транспорту, тому лише деякі її елементи можуть бути включені до моделювання професійної підготовки морських фахівців в умовах вищого морського навчального закладу.

Рис. 1. Структура моделі розвитку громадянськості морського фахівця як педагогічної мети за І. Черниковою

Є. Скачковим подано рівневу процесну модель «фізичної культури» у складі професійних компетентностей майбутніх морських фахівців як перспективну педагогічну мету, як цілісну властивість особистості та як психічний феномен і компонент освітнього процесу. Склад системної, цілісної властивості особистості у вигляді процесної рівневої моделі «фізичної культури» майбутніх морських фахівців структурується взаємозв'язком їхніх знань, умінь, мотивів, переконань у сфері спорту, професійними компетентностями, що визначають успішну діяльність в екстремальних професійних умовах в обраній галузі праці. Згідно з диференційно-інтегральним підходом, автор визначає рівневу процесну модель «фізичної культури» як систему «індивідуальних траєкторій» її розвитку і як номенклатуру перспективних педагогічних цілей. Основною ідеєю моделювання процесу формування «фізичної культури» у комплексі «морський лицей – морський вуз» є розроблення такої моделі, процес функціонування якої підвищує його ефективність завдяки вдосконаленню адекватних індивідуально орієнтованих технологій навчання.

У такій же структурі Л. Ступіною [3] розроблено рівневу модель формування іншої компетентності в морських фахівців – «іншомовної професійно-комунікативної» – як цілісної властивості особистості, як психічного феномену, як перспективної ідеальної педагогічної мети процесу навчання англійської мови. Ця модель структурована взаємозв'язком змістовно-процесуального, мотиваційно-цільового, соціально-морального і профорієнтаційного компонентів, що розширює можливості діагностичного проектування педагогічних цілей навчання в єдності з розвитком професійних компетентностей, на відміну від досліджень, де проєктуються тільки навчальні та загальнокультурні цілі. У ній виділені три рівні «іншомовної професійно-комунікативної компетентності» морського фахівця як цілісної властивості особистості, які є ідеальною моделлю: початковий (рівень I), базовий (рівень II), просунутий (рівень III).

Важливим надбанням рівневих моделей підготовки морських фахівців є акцентування уваги на безперервності, що є доцільною характеристикою для розроблення нашої моделі професійної підготовки майбутніх морських фахівців.

Модель формування в курсантів готовності до діяльності в екстремальних ситуаціях на основі реалізації конструктивно-креативного підходу, запропонована О. Касьяновим [8], являє собою модульну структуру, що містить змістовні і функціональні характеристики навчання, спрямованого на освоєння системних знань і досвіду професійної діяльності на основі моделювання екстремальних ситуацій і поведінки суб'єкта в умовах, максимально наближених до реальної практики.

Модель містить взаємопов'язані цільовий, методологічний, змістовно-технологічний і результативний компоненти. Змістовно-технологічний компонент реалізує в освітньому процесі громадянського морського ЗВО авторську навчальну програму і дидактичний супровід, що дозволяють максимально наблизити умови освітнього середовища до діяльності майбутнього фахівця в екстремальних умовах мореплавання. Результативність моделі оцінюється за когнітивно-рефлексивним, мотиваційним, діяльнісно-вольовим і конструктивно-креативним показниками. Елементи такої моделі можуть бути застосовані також частково в розробленні нашої моделі професійної підготовки майбутніх морських фахівців для формування в останніх готовності до діяльності в екстремальних ситуаціях.

Висновки і пропозиції. На основі аналізу сучасних моделей професійної підготовки морських спеціалістів, досліджених у працях російських науковців, можна зробити висновок про те, що універсальної моделі професійної підготовки морських фахівців не розроблено. Узагальнюючи проаналізовані наукові праці, вважаємо за потрібне виділити доцільні напрями в моделюванні професійної підготовки морських спеціалістів у закладі вищої освіти, а саме: спрямованість на формування готовності до самонавчання і самоосвіти, уміння діяти у критичних і екстремальних ситуаціях; орієнтація на постійний моніторинг якості професійної морської освіти; увага до інформатичної складової частини професійної підготовки майбутніх морських фахівців; застосування системи тренажерної підготовки в поєднанні із традиційними методами і засобами професійної системи підготовки фахівців; виховання громадянськості як професійної компетентності; застосування рівневого підходу до формування професійних компетентностей майбутніх морських фахівців; акцент на формуванні в майбутніх морських фахівців готовності до діяльності в екстремальних ситуаціях.

Список використаної літератури:

1. Юминов А. Управление качеством подготовки специалиста морского транспорта (на примере Владивостокского морского техникума) : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Владивосток, 2011. 26 с.
2. Черникова И. Развитие гражданской ответственности морских специалистов как их профессиональной компетенции : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Калининград, 2007. 28 с.
3. Ступина Л. Формирование иноязычной профессионально-коммуникативной компетенции морских специалистов в учебном комплексе «морской лицей – морской вуз» : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Калининград, 2012. 25 с.

4. Скачков Е. Формирование физической культуры как профессиональной компетентности будущих морских специалистов в профориентированном комплексе «морской лицей – морской вуз» : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Калининград, 2011. 28 с.
5. Репин Н. Формирование фундаментальной компетентности дипломированных морских специалистов в условиях тренажерного центра : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Калининград, 2005. 23 с.
6. Дулин В. Развитие профессионального опыта морских специалистов в учебно-тренажерных центрах : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Калининград, 2006. 28 с.
7. Ефентьев В. Теория и практика управления качеством непрерывной профессиональной подготовки морских специалистов в академическом комплексе : автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.08. Калининград, 2005. 40 с.
8. Касьянов О. Профессиональная подготовка курсантов гражданских морских вузов у деятельности в экстремальных условиях : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Великий Новгород, 2017. 218 с.
9. Фадеева В. Формирование профессиональной информационной компетентности специалиста в военно-морском вузе : дис. ... докт. пед. наук: 13.00.08. Калининград, 2005. 364 с.
10. Осадчий В. В. Система інформаційно-технологічного забезпечення професійної підготовки майбутніх учителів в умовах педагогічного університету : монографія. Мелітополь : Видавничий будинок ММД, 2012. 418 с.

Voloshynov S. Modern models of professional training of future maritime specialists

The article is devoted to the analysis of modern models of maritime specialists' professional training, researched in the works of Russian scientists: model of fundamental professional competence of a maritime specialist, model of the readiness of marine professionals to work in critical and extreme conditions of professional activity's, monitoring of educational process on the basis of methodological unity of the systematic approach and "process unity", organizational and pedagogical model of formation of professional information competence of a specialist in a naval higher educational institutions, model of simulators' modules, model of education of citizenship as professional competence, management of quality of maritime transport specialist training model, level model of formation of physical culture of future maritime specialists and foreign-language professional communicative competence of maritime specialists, model of readiness for activity in extreme situations.

Based on the analysis of modern models of professional training of maritime specialists in Russia, it is concluded that there is no universal model of professional training of maritime specialists. Generally relevant directions in modeling the professional training of maritime specialists in higher education institutions: the focus on the formation of readiness for self-education to act in critical and extreme situations, orientation to continuous monitoring of the quality of professional maritime education; attention to the informational component of the professional training of future maritime specialists; application of the training system in combination with traditional methods and means of the professional training system of specialists; education of citizenship as a professional competence; applying a level approach to the formation of future maritime specialists' competencies; emphasis on the formation of future maritime professionals' readiness to act in extreme situations.

Key words: vocational training, maritime education, training model, maritime specialists.